

DINTR-O LUME ÎN ALTĂ LUME. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREȘCOLAR DIN ROMÂNIA ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

Rezumat: Acest articol analizează eforturile depuse de clasa politică din Vechiul Regat România pentru a crea instituții preșcolare publice, ca parte a procesului de omogenizare culturală și de construire a națiunii. Pornind de la informațiile dosarelor de pensionare ale profesorilor de grădiniță care au început să lucreze în primele decenii ale secolului al XX-lea în comunități străine, studiul relevă traiectoriile lor profesionale și politicile școlare pe care trebuiau să le urmeze în lucrul cu copiii mici.

A doua parte a articolului aduce în prim plan existența unei legături între spațiul geografic divers din punct de vedere etnic situat între Dunăre și Marea Neagră și rolul cultural important jucat de profesorii de grădiniță. Cuprinzând provincii precum Dobrogea, Cadrilaterul și partea de Sud a Basarabiei, această zonă a fost definită de o populație mixtă, cu origini etnice, medii confesionale și culturale diferite. Prin urmare, a fost percepută ca având nevoie de naționalizare culturală și lingvistică, fiind astfel strâns legată de parcursul carierei unora dintre profesorii de grădiniță analizați în acest studiu.

Cuvinte-cheie: România secolului XX, profesori de grădiniță, comunități minoritare, politici școlare, pedagogie.

Învățământul preșcolar de stat, din România deceniilor de dinainte și de după primul război mondial, s-a definit prin misiunea culturală și național-lingvistică, atașată acestor instituții în cadrul politicilor școlare inițiate de Spiru Haret, în perioada în care s-a aflat la conducerea Ministerului Instrucțiunii¹. Edificarea rețelei de grădinițe publice nu s-ar fi putut realiza

*Asistent de cercetare, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, email: mariacameliapopescu@yahoo.com.

¹ Despre creșterea interesului Ministerului Instrucțiunii Publice cu privire la grădinițele de copii, mai ales din zone ca Dobrogea sau spațiile de la graniță, și evoluția generală a acestor instituții preșcolare pe parcursul secolului XX a se vedea studiul Cătălinei Mihalache, *Politica în grădiniță*, în Cătălina Mihalache, *Copilarie, familie, școală: politici educaționale și receptări sociale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. 83-118. Articolul a fost publicat inițial cu titlul *Mic*,

însă în lipsa personalului didactic necesar funcționării lor. De aceea, baza documentară de la care am pornit în cercetarea noastră o constituie cele 40 de dosare de pensionare ale educatoarelor care s-au retras din învățământul preșcolar în București, cadre didactice născute în intervalul 1874 și 1899. Ele și-au depus dosarele la Casa Generală de Pensii începând cu anul 1938, până în 1947, fiind puse în retragere din serviciu atunci când lucraseră în învățământ 35 de ani sau la împlinirea vârstei de 57 de ani. Citind rapoartele de inspecție atașate dosarelor am constatat că ele funcționaseră exclusiv în sistemul public preșcolar, iar în majoritatea covârșitoare a cazurilor își începuseră activitatea în mediul rural din Dobrogea, Cadrilater, dar și în alte comune din Vechiul Regat, lucrând cu copii provenind din rândul comunităților minoritare. Ceea ce a devenit evident pe măsură ce cercetarea a avansat a fost componenta lingvistică și ideologică de factură națională, care a fost atașată acestui tip de învățământ, încă de la inaugurarea sa, la începutul secolului XX.

Prin perspectiva mai largă pe care o oferă, studiul contribuie la contextualizarea fenomenului, completând astfel articolul publicat anterior, referitor la rolul și evoluția învățământului preșcolar din sudul Dobrogei². Menținem argumentele avansate cu privire la importanța culturală, lingvistică și națională atribuită instituțiilor preșcolare, înființate de stat înainte și mai ales după votarea legii asupra grădiniilor de copii din anul 1909, fără a relua narațiunea dezvoltată deja; facem însă precizarea că ar fi fost indicat ca prezentul articol să fi fost publicat anterior celui referitor la Cadrilater și că doar rațiuni de ordin organizatoric, ce ne sunt imputabile în totalitate, nu ne-au permis să respectăm această ordine.

În cea de-a doua parte a articolului avansăm o ipoteză de lucru privind importanța cadrelor didactice din învățământul preșcolar pentru integrarea culturală a populației din spațiul geografic delimitat de Dunăre și Marea Neagră, cu o structură etnică și confesională similară. Un astfel de spațiu a inclus Dobrogea, Cadrilaterul și sudul Basarabiei, intrate în componența statului român în momente diferite și care, dincolo de politicile de populație promovate de autoritățile statale cărora le aparținuseră, se prezentau sub forma unui mozaic etnic și confesional. Vom argumenta că un astfel de spațiu geografic și cultural a generat o mișcare triangulară a cadrelor didactice din învățământul preșcolar, care au fost numite și au lucrat în cele trei zone, desfășurând o activitate rodnică în plan educativ și lingvistic, tocmai datorită prezenței unor comunități cu trăsături culturale similare. În același timp, strategia Ministerului Instrucțiunii Publice, de a recruta tinere absolvente

naiv și necesar. O istorie politică a grădinițelor de copii, în volumul coordonat de Nicoleta Roman, *Copilăria românească între familie și societate (secolele XVII-XX)*, București, Editura Nemira, 2015, pp. 381-417.

² Camelia Zavarache, *The Cultural and Nationalising Mission of Kindergarten Teachers in Southern Dobruja, 1914-1940*, în „Plural”, vol. 10, nr. 2, 2022, pp. 5-35.

provenind din orașele de la Dunăre precum Galați, Brăila, Tulcea și zonele din jurul lor, după încorporarea Cadrilaterului, a făcut ca acestea, odată încheiat stagiul de lucru în noua provincie, să se orienteze spre grădinițe din sudul Basarabiei, tocmai pentru că erau mai aproape de regiunea natală.

Baza documentară a articolului o constituie dosarele de pensionare ale educatoarelor care s-au retras din activitate din capitală, aflate astăzi în arhiva Municipiului București, Fond Inspectoratul Școlar al Municipiului București. Avantajul unor astfel de surse este acela că documentează întregul parcurs profesional al titularelor; conform procedurilor în vigoare, acestora li se cerea să depună la dosar documentele care atestau anii serviți și, mai ales, adeverințe eliberate de unitățile școlare în care lucraseră, pentru a face dovada că li se reținuse din salariu procentul de 10%, drept cotizație pentru pensie. Dezavantajul major este acela că perspectiva educatoarelor lipsește, dosarele având o structură similară, impusă de prevederile legii pensiilor. Ele includeau decizia de pensionare, adeverințele de la școlile sau inspectoratele școlare regionale, care documentau parcursul lor și reținerile făcute, fișele de personal, care includeau atât date de stare civilă, cât și evoluția profesională, pentru ca în partea finală să fie incluse copii de pe rapoartele de inspecție, ilustrând astfel activitatea de la clasă, în cadrul diferitelor grădinițe în care lucraseră. Această lacună este însă completată printr-un alt dosar, aflat tot în arhiva Municipiului București, care reunește memoriile de activitate și proiectele de viitor, pe care în anul 1941, Inspectoratul Școlar al capitalei le-a solicitat directoarelor de grădinițe³. Informațiile întregesc astfel tabloul evoluției educatoarelor din prima jumătate a secolului XX, ilustrând perspectiva acestora cu privire la propriul parcurs și dezvoltând modul în care își înțeleseră misiunea de cadre didactice.

Alături de dosarele aflate în fondul Inspectoratului Școlar al Municipiului București am folosit, de asemenea, arhiva Ministerului Instrucțiunii Publice, care, în cadrul Direcțiunii Învățământului Primar, păstrează dosarele referitoare la învățământul preșcolar de stat, de dinainte și de după primul război mondial.

Spre o nouă carieră didactică: originea socială și studiile conducătoarelor de la grădinițele de copii publice din Vechiul Regat

Analizând documentele am realizat un eșantion statistic, înregistrând locul nașterii, profesia tatălui, studiile absolvite și principalele localități în care au servit ca educatoare, la începutul carierei, fiind vorba de primii șase ani de activitate.

Pentru identificarea locului nașterii, dar și pentru evidențierea profesiei părinților am folosit extrasele din registrele de nașcuți, copii ale certificatelor

³ Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale (în continuare SMBAN), Fond Inspectoratul Școlar al Municipiului București (în continuare Fond ISMB), dosar 23/1941.

de naștere ale titularelor, atașate alături de alte acte de stare civilă (de căsătorie, divorț sau de deces ale soților, precum și actele de naștere ale copiilor, pentru cele cu familie); atunci când în dosare nu au fost incluse astfel de documente, a fost imposibilă stabilirea profesiei tatălui, nu și anul și locul nașterii educatoarelor, care s-au regăsit în fișa de personal, prezentă în mod obligatoriu în dosarele de pensie⁴.

Un prim aspect care poate fi constatat este acela că cea dintâi generație de conducătoare de grădinițe de copii care și-a început cariera în Vechiul Regat, în sistemul public de învățământ, provenea în mod covârșitor din orașe, centre urbane mari precum București, Galați, Brăila, Tulcea, Focșani, Craiova, Ploiești, Pitești, Giurgiu; alături de ele figurau însă și o serie de comune din județele în care se aflau situate orașele⁵. Era firesc să fie așa, de vreme ce, conform recensământului din anul 1912, județele cu cea mai ridicată rată de alfabetizare din țară erau Covurlui, cu un procent de 56.6% de știutori de carte, datorită orașului Galați, Brăila, care se situa pe locul doi, cu 55.1% și Ilfov, cu 54.8%⁶. Totodată, Dobrogea se evidenția printr-un grad crescut de alfabetizare, 45.2%, surclasând astfel provincia istorică Muntenia. În același timp, Dobrogea se situa pe primul loc la gradul de alfabetizare a populației feminine, care se ridica acolo la o treime din total, devansând astfel atât Moldova cât și Muntenia. Județele care se situau pe primul loc în privința populației generale alfabetizate se mențineau pe aceleași poziții și în privința știutoarelor de carte, fiind vorba despre Covurlui, Brăila și Ilfov⁷.

Totuși, gradul crescut de alfabetizare al acestor județe nu explică în totalitate decizia autorităților școlare de a recruta cu precădere din acele zone. Credem că dincolo de numărul mai mare al populației feminine școlarizate disponibile, la fel de important a fost spațiul geografic în care se aflau așezate județele din care se recrutau cadrele didactice din învățământul preșcolar. Exceptând capitala București, care dădea a patra parte a absolvenților cu studii secundare interesate să lucreze în acest tip de instituții preșcolare, plasarea pe hartă a următoarelor județe clasate, Tulcea, Covurlui, Brăila, Putna indică faptul că ele se aflau în zona de confluență a celor trei provincii istorice și în cea mai cosmopolită parte a țării, la gurile Dunării; deși eșantionul avut în vedere este mic și privește exclusiv educatoarele care s-au

⁴ Este vorba despre educatoarea Paulina Dinescu, dosar 25/1939.

⁵ O prezentare numerică a întregului eșantion ar arăta astfel: București 9, județul Ilfov 1, total 10; orașul Tulcea 2, județul Tulcea 4, total 6; orașul Galați 4, județul Covurlui 1, total 5; orașul Brăila 2, județul Brăila 2, total 4; orașul Focșani 3, județul Putna 1, total 4; orașul Ploiești 3; Craiova 2, județul Dolj 1, total 3; Giurgiu 1, Județul Vlașca 1, total 2; Pitești 1, județul Argeș 1, total 2; la final se aflau județele Tutova, Rm. Sărat, Roman și Bacău din care proveneau câte o singură educatoare.

⁶ *Statistica știutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 decembrie 1912*, București, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer, 1915, pp. 12-13.

⁷ *Ibidem*, pp. 14-15.

retras din activitate din București, și nici pe acestea în totalitatea lor, totuși cifrele par să sugereze un interes special și deci o preferință pentru absolventele originare din zone multiculturale. Totodată, remarcăm faptul că absolventele născute după anul 1890, proveneau din orașele și județele aflate la Dunăre, așa cum a fost cazul județului Tulcea, indicând interesul autorităților școlare pentru cadre didactice familiarizate cu astfel de spații culturale și cu mozaicul etnic întâlnit acolo. Remarcăm, de asemenea, faptul că investițiile importante în rețeaua de școli primare din Dobrogea, începând cu finalul secolului al XIX-lea, ca urmare a faptului că teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră era supus unui proces intens de naționalizare și modernizare, în vederea integrării depline în regat⁸, avusese efecte benefice și în plan cultural. Astfel, dacă în anul 1899, procentul populației alfabetizate din provincie se situa la 24.8%, în anul 1912 acesta ajungea la 45.2%⁹. La asta a contribuit, fără îndoială, și politica de înființare a grădinițelor de copii tocmai în satele cu populație străină, acolo unde existau deja școli primare create de stat. Un exemplu elocvent l-a constituit județul Tulcea, acolo unde, conform anuarului învățământului primar, editat în anul 1913, principalele școli se aflau în satele Balabancea, Dunăvățu de Jos, Cerna, Sarighiol, Chilia Veche, Somova, Bașpunar¹⁰, sate care, așa cum vom vedea mai departe, au fost vizate direct de politica de înființare a grădinițelor de copii, începând cu primul deceniu al secolului XX, acolo funcționând astfel de instituții preșcolare. Mai mult chiar, pentru satul Dunăvățu de Jos, din comuna Murighiol, volumul recenza atât învățătorul din localitate, cât și conducătoarea de la grădina de copii, cei doi fiind căsătoriți¹¹. Astfel că investițiile masive în învățământ pentru a naționaliza și integra cultural populația mixtă din provincie au fundamentat nu doar creșterea gradului de alfabetizare, ci și progresul ei general.

Revenind însă la eșantionul de la care am pornit, remarcăm faptul că educatoarele proveneau din familii în care părinții prezentau un grad crescut de profesionalizare, referindu-ne aici mai ales la tată. Astfel, majoritatea acestora erau funcționari, profesori, preoți, comercianți, militari, a căror activitate se derula în orașe, fiind salarizată. Alături de ei există un număr

⁸ Despre principalele strategii de care statul român a uzat pentru a integra Dobrogea în regatul României a se vedea studiul lui Constantin Iordachi, *Citizenship, Nation-and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913*, în „The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies”, nr. 1607, Nov. 2002, pp. 1-86. Eseul său analizează trei direcții principale identificate de autor: integrare administrativă, unificare legislativă și omogenizare culturală, constituind modelul de integrare perceput ca încununat de succes și aplicat ulterior pentru unificarea administrativă și politică a provinciilor integrate la finalul primului război mondial.

⁹ *Statistica științurilor de carte din România*, p. 13.

¹⁰ *Anuarul ilustrat al corpului didactic primar din România 1913*, București, Minerva – Institut de Arte Grafice și Editură, 1913, pp. 366-371.

¹¹ Este vorba despre soții Eftimie și Paraschiva Stan, în *Ibidem*, p. 367.

important de părinți cu profesii precum dulgher, cizmar sau doar muncitor; cu titlu de excepție, poate fi întâlnit și un agricultor. Este vorba așadar despre o pătură socială burgheză, alcătuită din profesioniști care făceau parte din aparatul administrativ de stat, alături de cei din sectorul economiei private, și alta inferioară numeric, alcătuită din meseriași, care au înțeles importanța profesionalizării fetelor. Suntem eea de părere că recrutarea elevelor s-a realizat printr-o publicitate privind noile oportunități de angajare făcută de Ministerul Instrucțiunii în rândul personalului administrativ; astfel s-ar putea explica numărul crescut al funcționarilor și al altor categorii profesionale aflate în slujba statului, identificați în documentele de stare civilă din dosare, în calitate de părinți ai absolventelor care s-au orientat spre învățământul preșcolar în epocă.

Referitor la studiile absolvite de cea dintâi generație de conducătoare de grădinițe de copii din sistemul public de învățământ trebuie menționat faptul că majoritatea acestora erau absolvente de școli secundare, de gradul I sau II, exceptându-le pe trei dintre ele, care erau absolvente de școli normale. Dintre cele trei educatoare care frecventaseră cursurile Școlii Normale a Azilului „Elena Doamna” din București, una absolvise secția profesională¹² (Eliza Angela Nicolaide¹³). Interesant este faptul că toate trei își continuaseră parcursul formativ în școli din Franța și Germania; originea socială a părinților nu este un argument care să explice în totalitate această evoluție, pentru că dacă în cazul Mariei Penescu¹⁴, care studiasse la Erfurt și Breslau¹⁵, tatăl fusese înregistrat ca „proprietar”, în cazul celeilalte, Maria Popovici¹⁶, tatăl fusese înregistrat ca agricultor la momentul nașterii sale, provenind din orașul Galați, în vreme ce Eliza Nicolaide beneficiase de o bursă de studiu acordată de Casa Școalelor.

Totodată, nu lipseau nici diplomele de studii eliberate de instituții din Europa apuseană; era cazul Sevastei Dumitriu, care deținea o astfel de diplomă eliberată de Departamentul Instrucțiunii Publice din Cantonul Geneva, Elveția¹⁷ sau cel al Virginiei Antonovici, care poseda un certificat eliberat de Școala Normală din Lausanne, în anul 1913¹⁸. Dat fiind faptul că în prima decadă a secolului XX sistemul de învățământ preșcolar se afla într-o

¹² Emilia Grecu, *Azilul Elena Doamna și ajutorul domnesc dat orfanilor*, București, ediție anastatică, Editura Casa Școalelor, 1944, Ars Docendi, Universitatea din București, 2011, pp. 3-4. Din anul 1895, ministrul Instrucțiunii Petru Poni despărțise secția normală de cea profesională a școlii.

¹³ SMBAN, Fond ISMB, dosar 75/1941 nenumărotat.

¹⁴ Ibidem, dosar 111/1938, nenumărotat.

¹⁵ Astăzi orașul se numește Wrocław și se află în Polonia; la momentul respectiv acesta făcea parte din Imperiul German.

¹⁶ SMBAN, Fond ISMB, dosar 104/1938, Maria Popovici, nenumărotat. Aceasta studiasse între 1901 și 1902 în cadrul École Professionnelle Supérieure „Alice Gruerie”, Paris.

¹⁷ SMBAN, Fond ISMB, dosar 107/1939, Sevasta Dumitriu, nenumărotat.

¹⁸ SMBAN, Fond ISMB, dosar 329/1947, Virginia Antonovici, nenumărotat.

fază incipientă de evoluție, fără a dispune de școli care să pregătească educatoare și nici de instituții speciale pentru a le certifica noțiunile și competențele pedagogice, era firesc ca unele dintre educatoare să posede astfel de certificate de studii, eliberate de instituții de învățământ din Europa occidentală. Diplomele eliberate de instituții de pregătire din Elveția, patria pedagogului J. H. Pestalozzi și din spațiul german, acolo unde Fr. Fröebel experimentase cu grădinile de copii, și unde încă de la începutul secolului al XIX-lea funcționa seminarul înființat de el la Gotha, deși excepții, indicau racordarea învățământului preșcolar românesc la tendințele europene ale momentului. Totuși, legea referitoare la grădinile de copii din anul 1909 introdusese examenul de capacitate, instituind astfel controlul exclusiv al Ministerului Instrucțiunii, care devenea unica instituție acreditată pentru a organiza astfel de probe; scopul era acela de a elibera diplome pedagogice pentru învățământul preșcolar.

Situația referitoare la tipul școlilor absolvite de educatoare decurgea din chiar legea grădinilor de copii din anul 1909, care prevedea ca personalul didactic să fi urmat studii normale sau secundare; totuși, așa cum am mai scris, în ciuda prevederii legale, destule conducătoare frecventaseră școli profesionale¹⁹, în mod cu totul excepțional, două având chiar studii universitare²⁰. Motivul pentru care prevederea legală referitoare la nevoia ca ele să fi absolvit studii normale nu s-a putut aplica, ci chiar din contră, s-a permis recrutarea absolventelor cu studii profesionale avea legătură cu numărul redus al cadrelor didactice disponibile, în primul deceniu al secolului XX.

Astfel, la nivelul Vechiului Regat asemenea absolvente erau foarte puține²¹, fiind destinate cu prioritate activității didactice din învățământul primar²².

¹⁹ Camelia Zavarache, *The Cultural and Nationalising Mission*, p. 21.

²⁰ Vezi dosarul Virginiei Antonovici 329/1947, nenumărat în SMBAN, Fond ISMB.

²¹ „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”, an XIV, vol. XVI, nr. 334, 15 iulie 1910, p. 1035. De exemplu, Școala Normală a „Societății pentru învățătura poporului român” anunța că, pentru anul școlar 1910-1911, scotea la concurs 33 de locuri pentru clasa I și cinci pentru clasa a IV-a, locurile fiind atât cu bursă, cât și cu taxă. În același an școlar 1910-1911, situația era similară și în cazul altor două școli normale de învățătoare din țară; Școala Normală de fete „Elena Doamna” din București avea disponibile 45 de locuri cu bursă și cinci cu taxă (solve), în vreme ce Școala de fete „M. Sturdza” din Iași scotea la concurs 69 de locuri cu bursă și 32 cu solve; *Ibidem*, an XIV, vol. XVI, nr. 336, 15 august 1910, pp. 1104-1105.

²² *Ibidem*, nr. 334, 15 iulie 1910, p. 1032. Dat fiind faptul că numărul instituțiilor de profil era mic, numărul absolventelor era și el la fel de mic; se pare că atât normalistele, cât și normaliștii nu reușiseră să obțină nota de trecere (peste 7) la sesiunea din iunie a anului 1910, la examenul de capacitate, fapt ce determinase ministerul să mai organizeze o sesiune suplimentară, în septembrie, excluzându-i însă pe cei care picaseră deja examenul de trei ori.

La începutul secolului XX pregătirea cadrelor didactice feminine care urmau să predea în învățământul primar se făcea în școlile normale de fete din marile orașe ale Vechiului Regat, precum erau cele din București, Iași sau Craiova. Alte școli secundare de fete aveau și filieră normală, precum era cazul Azilului „Elena Doamna” din București. Mai mult decât atât, disciplinele studiate în cadrul acestei specializări includeau și „metoda fröbeliană”, tocmai pentru că școli care să pregătească conducătoare de grădinițe de copii nu existau la finalul secolului al XIX-lea și nici nu aveau să se înființeze decât după primul război mondial. Totuși, dat fiind faptul că doar două dintre cele 41 de educatoare ale căror dosare le-am studiat absolviseră studii normale este evident că nu profilul școlilor era de interes pentru minister. Ceea ce pare să fi fost esențial pentru parcursul profesional al absolventelor de studii secundare care doreau să predea în instituțiile preșcolare ale statului era practica pedagogică, efectuată de candidate în grădini de copii. La finalul acestui stagiu practic urma înscrierea la examenul pentru dobândirea *certificatului de aptitudine pedagogică pentru învățământul în grădinițele de copii*, organizat de Ministerul Instrucțiunii Publice. Incluzând o probă scrisă, una orală și o a treia de practică pedagogică, examenul era similar celui de capacitate susținut de absolvenții școlilor normale, fiind necesară media 7 pentru a promova. Finalizarea cu succes a stagiului pedagogic și dobândirea diplomei asigurau echivalarea studiilor candidatelor cu cele de profil normal, necesare pentru a preda în sistemul public de învățământ. Așa cum susținea una dintre educatoarele ajunse la finalul carierei în anul 1947, ele le permiteau candidatelor să preia atât responsabilitățile unui cadru didactic din învățământul primar, cât și beneficiile de ordin financiar de care acestea aveau să se bucure.

Pe baza evoluției profesionale a unor educatoare, se pare că multe dintre ele făcuseră practică în cadrul „Școlii preparative pentru grădini de copii mici” întreținută de Luisa Neamțu, în București. Aceasta era una dintre inițiatorile Asociației educatoarelor, care în anul 1906, alături de institutorul Ion Neamțu, începea să editeze *Grădina de copii. Revistă pentru educatoare și familii*, un periodic dedicat exclusiv învățământului preșcolar și corpului didactic care activa în domeniu²³. Presupunem că alături de Regina Roth²⁴, cea care preda „metoda fröbeliană” în cadrul secției normale de la Azilul „Elena Doamna” și reprezentanta *Societății Internaționale Frauenverein*, deci a politicii culturale germane în spațiul românesc, cei doi promovau obiective similare.

Alte absolvente realizaseră stagiul de practică pedagogică pe lângă grădinițele de copii întreținute de Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor

²³ „Grădina de copii. Revistă pentru educatoare și familii, a Asociațiunei conducătoarelor de grădini de copii din România”, an I, 1 septembrie 1906, nr. 1.

²⁴ Tanti Roth, în „Copilul. Revista Mamelor și educatoarelor (îngrijirea, educația și protecția copiilor de 3-7 ani)”, an. I, nr. 2, mai 1933, p. 39.

Române, a cărei activitate socială și culturală²⁵ este bine documentată; SONFR a fost una dintre primele asociații particulare românești care au înființat și întreținut grădinițe, mai întâi în București, iar apoi în alte orașe mari din Vechiul Regat, pe măsură ce au fost înființate acolo noi filiale.

„Ministerul vă numește conducătoare la grădina de copii”. Distribuția geografică a grădinițelor pe teritoriul Vechiului Regat

Analizând traseul profesional al educatoarelor ale căror dosare le-am studiat, este evident faptul că majoritatea covârșitoare și-au început activitatea în comune din cele două județele ale Dobrogei; cele care apar foarte des menționate sunt Sfântul Gheorghe, Slava Rusă, Staro Sello, Sulina, Sarichiol (de deal și de vale), Cerna, Balabancea, Somova, Caraorman, Ceamurlia de Jos, Beidaud, Mahmudia, Caracliu, Dunăvățul de Jos, Caulabugeac, Jurilofca, Enichioi, Poșta, Congaz Hagilar/Congaz Satu Nou, Frecăței toate aflate în județul Tulcea. Alături de acestea figurau orașe și comune din județul Constanța precum Constanța, Dobromir, Cernavodă, Cogealia, Cobadin, Hamangia, Hârșova.

După încorporarea Cadrilaterului, în anul 1913, o parte importantă dintre educatoare au lucrat în cele două județe ale acestei provincii, în județul Durostor fiind înființate grădinițe de copii în comunele Cadichioi, Popina, Turtucaia, Visichioi, Silistra, Srebarna, Calipetrovo, Babuc, în vreme ce în județul Caliacra grădinițe au fost înființate în comunele Carasiu Elizei, Șabla Babuc, cătun Kalickioi, Enigea-Bazaurt, Bazargic, Ghelengic.

Alături de astfel de comune, se disting o serie de localități din Muntenia și Moldova, care au o apariție constantă în cadrul parcursului educatoarelor. Astfel, pentru Muntenia este vorba despre comunele din jurul Bucureștiului (exceptând cartierele Tei și Ghencea Nouă din oraș), Colentina, aflate în județul Ilfov, Popești Conduratu, Popești Pavlicheni, Dudești Cioplea, comuna Militari, dar și Azuga și Bușteni din județul Prahova, localitatea Țigănești Calomfirești, din județul Teleorman, Iepurești și Ghimpați din județul Vlașca. Pentru Moldova comunele care apar cel mai frecvent sunt cele din județul Bacău, precum Bârgăoani, Galbeni, Valea Seacă, Valea Mare, Faraoani, comuna Cleja, Prăjești; în județul Neamț grădinițe au fost înființate în comunele Botești, Simionești Pildești, dar și în satul Traian din comuna Săbăoani. De asemenea, o grădiniță a funcționat și în Târgul Berești din județul Covurlui.

Urmărind această înșiruire de localități este de domeniul evidenței faptul că principalul obiectiv avut în vedere de Ministerul Instrucțiunii, atunci când trimitea educatoarele în mediul rural, era acela de a lucra în sate cu populație

²⁵ Anemarie Monica Negru, *Un model de educație privată: Școlile Societății Ortodoxe a Femeilor Române*, în Cătălina Mihalache, Nicoleta Roman (editori), *Copilării trecute prin război. Povești de viață, politici sociale și reprezentări culturale în România anilor 1913-1923*, Editura Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2021, pp. 213-214.

minoritară consistentă. Dacă pentru comunele și centrele urbane din Dobrogea și Cadrilater, prezența populației bulgare, rusești, ucrainene sau turco-tătare este indicată chiar de numele localităților, în cazul comunelor din Vechiul Regat situația nu mai este la fel de limpede. De aceea, considerăm utilă o analiză mai detaliată a structurii demografice a comunelor care apar menționate în dosarele de pensionare ale educatoarelor avute în vedere. În cazul Munteniei, observăm faptul că localitățile din jurul Bucureștiului, din județul Ilfov, precum Popești Conduratu, Popești Pavlicheni, Dudești Cioplea erau locuite de populație bulgară catolică²⁶. În cazul altor localități însă, precum Azuga și Bușteni, motivația necesității înființării unor grădinițe pare să fi fost de ordin social, ambele având industrie care a atras forță de muncă aflată la limita pauperității.

Alte comune indicate de documentele referitoare la parcursul profesional al educatoarelor precum Iepurești, din județul Vlașca, trădau prezența comunităților de sârbi, satul fiind compus din Iepurești Români și Iepurești Sârbi, ca și satul Ciocănești Sârbi din județul Ialomița. În mod similar, satul Țigănești Calomfirești din județul Teleorman includea pe lângă români și bulgari, stabiliți în Calomfirești.

Comunele identificate pe teritoriul Moldovei erau situate exclusiv în județele vecine Neamț, Roman și Bacău, cu o singură excepție, Târgul Berești din județul Covurlui. Situația lor merită de aceea o discuție separată pentru că ele erau locuite de ceangăi, fiind direct vizate de politicile școlare ale statului național român. În lucrarea sa dedicată acestei comunități, Vilmos Tánccos folosește termenul de ceangăi moldoveni pentru a denumi populația catolică din Moldova, considerând că din punct de vedere etnic ea este de origine maghiară. De asemenea, Tánccos definește limba vorbită de ceangăii moldoveni drept o variantă arhaică a limbii maghiare, un dialect al acesteia²⁷. De aceea, în cercetările sale de teren, i-a împărțit pe ceangăi în mai multe grupuri, în funcție de limba pe care o vorbesc. Autorul îi distinge astfel pe ceangăii de nord, care locuiesc în satele catolice din jurul orașului Roman, în județul Neamț și în partea de sud a județului Iași. Fiind considerată pătura arhaică a ceangăilor din Moldova, ei au fost colonizați în zonă cu rol militar de către maghiari, în secolele XIII-XIV. Printre satele în care aceștia trăiesc se numără Săbăoani, Pildești, Traian, Bârgăoani, Bălușești, Ploșcuțeni. Alături de ei există grupul ceangăilor de sud, care poate fi întâlnit în sate ca Valea

²⁶ Carmen Mazăre Dobrescu, *Aspecte privind dezvoltarea comunității bulgare catolice din Dudești Cioplea*, Muzeul Municipiului București, XXX, http://bmim.muzeulbucurestiului.ro/fisiere/30-Bucuresti-Materiale-de-Istorie-si-Muzeografie-XXX-2016_267.pdf, accesat la 24 octombrie 2021.

²⁷ Vilmos Tánccos, „Vreau să fiu român!” *Identitatea lingvistică și religioasă a ceangăilor*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2018, pp. 21-23. Observații suplimentare despre procesul de asimilare al acestei comunități la același autor, în lucrarea *Language Shift among the Moldovian Csángós*, Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities, 2012.

Seacă, Nicolae Bălcescu, Galbeni, Gioseni, Valea Mare, Pădureni, șirul satelor întinzându-se de la sud de orașul Bacău. Limba vorbită de ei, maghiara medievală, a fost contaminată de limba vorbită de secui, odată cu așezarea acestora în zonă, între secolele XVII-XIX. Un alt grup este cel al ceangăilor de tip secuiesc de pe valea Siretului, aflați în satele Călugăreni, Lespezi, Trebeș, Gârlenii de Sus, Luizi-Călugăra, Faraoani, Cleja, Valea Mică, Fundu Răcăciuni, Ciucani, Răcăciuni, Arini²⁸. Alături de ei se află ceangăii de tip secuiesc de pe valea Tazlăului, care locuiesc în comune precum Frumoasa, Pustiana, Bogdănești, Cucuieți, Florești, Strugari, Valea Rea; cei din urmă menționați de autor sunt ceangăii de tip secuiesc de pe valea Trotușului, aflați în localități ca Palanca, Ciugheș, Brusturoasa, Dărmănești, Seaca, Satu Nou, Valea Seacă²⁹.

Pentru a înțelege maniera în care grădinițele de copii create pentru a difuza limba română în astfel de comunități etnice au fost percepute de localnici amintim un episod care s-a petrecut în anul 1930; deși din punct de vedere cronologic depășește perioada avută în vedere de acest studiu, el este relevant pentru automatismele de gândire pe care le dezvăluie. Pe fondul renunțării Revizoratului Bacău la o serie de instituții școlare, ca urmare a reducerilor bugetare impuse de criza economică, era desființată și grădina de copii din satul Fundu Răcăciuni, comuna Răcăciuni. Astfel că, în ianuarie 1930, patru reprezentanți ai satului se adresau Ministerului Instrucțiunii pentru a afla cauza pentru care fusese desființată școala de copii mici din comună deși, afirmau ei, existau 40 de copii de vârstă potrivită grădiniței, „din care niciunul nu știe românește”. De aceea, semnatarii care susțineau că reprezentau și „alți locuitori”, solicitau reînființarea grădiniței, „să funcționeze, așa cum a funcționat de la 1911 încoace”. Mai mult decât atât, aceștia își justificau cererea prin nevoia ca cei mici să învețe limba română înainte de a merge la școală; „reînoim (*sic!*) această rugămintă și pentru că copii (*sic!*) noștri să nu piardă un an zadarnic la școala primară ca să învețe românește”³⁰. Documentul este deosebit de interesant, pentru că surprinde maniera în care etnicii străini, ceangăi moldoveni, înțelegeau misiunea grădinițelor la momentul respectiv. Felul în care a fost redactat, forma literelor și modificările făcute cuvintelor, corecturile și erorile, toate acestea indicau faptul că fusese într-adevăr redactat de un locuitor alfabetizat, dar care nu avea exercițiul scrisului; cererea nu pare să fi fost scrisă de un reprezentant al școlii sau al autorităților administrative, căci ar fi avut o cursivitate și o grafie specifică. O astfel de reacție ce pare spontană, indică acomodarea populației locale cu obiectivele cultural-lingvistice ale politicilor școlare naționale, dat fiind faptul că grădinița din sat fusese înființată în

²⁸ Vilmos Tánzos, *Vreau să fiu român!*, pp. 46-67.

²⁹ *Ibidem*, pp. 68-91.

³⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 99/1930, fila 93.

cadrul campaniei dintre anii 1907-1910, de către Spiru Haret; mai mult decât atât, semnatarii îi percepeau efectele benefice.

Politică și școală. Grădinile de copii: element de mediere a relației dintre stat național și minorități etnice

Devine astfel evident faptul că, dacă în mediul urban grădinițele serveau un scop social, acela de a supraveghea, îngriji și educa populația școlară de vârstă mică, în mediul rural acestea aveau un rol cultural-național pregnant. Principalul obiectiv vizat de către autorităților școlare privea transmiterea limbii române către elevii din comunitățile minoritare, pentru ca achizițiile de limbaj să poată asigura baza necesară parcurgerii cu succes a învățământului elementar. Tocmai de aceea, politica școlară fundamentată prin legislația introdusă de Spiru Haret³¹, în cadrul guvernului liberal condus de D.A. Sturdza, era centrată în jurul limbii române, considerată esențială pentru politica de omogenizare culturală a statului.

O scurtă precizare trebuie făcută referitor la Dobrogea; fără a mai aduce în discuție percepția profund negativă a clasei politice de la București, cu privire la provincia de la malul Mării Negre, primită în schimbul sudului Basarabiei³², în anul 1880, fusese adoptat un act normativ care extindea cetățenia română asupra tuturor locuitorilor acesteia, care la 11 aprilie 1877 erau cetățeni otomani. Totuși, noii cetățeni nu beneficiau de o serie de drepturi politice fundamentale, precum acela de a trimite deputați și senatori în Parlamentul României sau de a deține proprietăți în mediul rural din România de dincolo de Dunăre. Abia în anul 1909³³ a fost înlăturat, permițându-le astfel să se bucure de exercitarea deplină a drepturilor politice. Fără îndoială că adoptarea *Legii pentru școalele de copii mici (grădini de copii)*, în primăvara aceluiași an, a fost un demers politic îndelung așteptat, ținând cont de faptul că la acel moment politica de înființare a grădinițelor debutase deja, fiind în plin avânt. Elaborarea unei politici școlare care viza extinderea limbii române și a culturii naționale, în cele două județe ale Dobrogei, avea ca scop crearea unei baze culturale comune, în vederea omogenizării și asimilării unui teritoriu care încă se prezenta sub forma unui mozaic etnic și confesional.

De altfel, Dobrogea, alături de celelalte spații culturale locuite de comunități străine, făcuseră obiectul unei luări de poziție a ministrului

³¹ Programă de învățământ pentru școalele de copii mici (grădinile de copii), în „Monitorul Oficial”, Nr. 260, sâmbătă, 20 februarie/5 martie, 1910, pp. 10.252-10.253; Regulamentul pentru administrarea interioară a școalelor de copii mici (grădini de copii), în „Monitorul Oficial”, nr. 73, vineri 5 (18) noiembrie 1910, pp. 7099-7100.

³² Observații pe larg despre refuzul clasei politice de a accepta schimbarea sudului Basarabiei cu Dobrogea la Constantin Iordachi, *Citizenship, Nation-and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913*, op.cit., pp. 9-13.

³³ Lucian Boia, *Cum s-a românizat România*, București, Editura Humanitas, 2015, pp. 24-29.

Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, încă din anul 1907. Într-o broșură intitulată *Școala Naționalistă*, ministrul aborda această chestiune percepută ca presantă, în cadrul Regatului României. Trecând în revistă modul în care state din vestul Europei, precum Germania sau Franța, reușiseră să își consolideze ființa națională prin intermediul școlii, pe care o numea „pavăza naționalității lor”, Haret susținea că România modernă dăduse dovadă de „cea mai culpabilă indiferență față de elementul străin”³⁴.

Ministrul se delimita însă de ideea de deznaționalizare pe care o definea drept „un act de evoluțiune înceată, de penetrațiune și de absorbire a unui popor prin altul”, la care școala putea contribui doar parțial, în opinia sa factorii principali fiind „timpul, cultura mai reală și vitalitatea mai mare a unei rase față de alta”, idee pe care o respingea nu doar pentru că nu o agreea, ci mai ales din cauza efectelor eminamente nocive pe care le generase în alte părți. Totuși acesta afirma că pentru unitatea și consolidarea statului era de dorit ca „toate naționalitățile de pe teritoriul nostru să ajungă a se contopi în una singură, care să fie rezultanta tuturor, calea cea mai sigură este de a întări cât mai mult elementul dominant, prin cultură, prin o viață mai bună, prin înțelegerea cât mai exactă a rostului nostru în lume, prin dezvoltarea cât mai mare a simțului nostru de iubire de țară și de mândrie de neam”³⁵.

Dacă ministrul respingea ideea deznaționalizării, promovând construirea unei baze culturale comune, acesta era de părere că existau alte căi disponibile pentru atingerea unui asemenea deziderat, iar învățarea limbii române era una dintre ele. „Trebuie dar ca toți cei care trăiesc sub ocrotirea statului român și a legilor lui să cunoască limba poporului dominant”. În acest sens, Spiru Haret vorbea despre „naționalitățile eteroglate” de pe teritoriul regatului României, care nu cunoșteau deloc limba română, guvernele care se succedaseră la conducerea statului fiind criticate pentru această neglijență; „nu era vorba să-i facem să-și uite limba lor; puteau să și-o țină; dar era de datoria noastră să nu tolerăm ca sute de ani să trăiască în mijlocul nostru o mână de oameni care să refuze cu încăpățânare chiar acest modest semn de recunoștiință și de prietenie pentru ospitalitatea pe care le-o dăm pe pământul nostru părintesc, de a consimți să ne înțeleagă vorba”. Observația trăda, pe de-o parte, așteptările puterii cu privire la obligația comunităților minoritare de a-și însuși limba română, ca un minim gest de apreciere pentru acceptarea lor ca parte a corpului social românesc și, mai important, dorința guvernului liberal de a recupera timpul pierdut, remediind prin politici școlare bine orientate acest dezechilibru de ordin cultural și național.

De aceea, semnificativă ni se pare menționarea unei inițiative liberale dintre anii 1903-1904, care urmărise trimiterea celor mai buni învățători în

³⁴ Spiru Haret, *Școala naționalistă*, Extras din „Revista Generală a Învățământului”, an II, nr. 6, București, Inst. De Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1907, pp. 3-4.

³⁵ *Ibidem*, p. 6.

„satele eteroglotte”, pentru un astfel de efort urmând a beneficia de un spor la leafă. Ministrul susținea că decizia fusese abandonată odată cu instalarea cabinetului conservator condus de Gh. Gr. Cantacuzino, noul ministru al Instrucțiunii Publice, Mihail Vlădescu, fiind acuzat că deturnase obiectivele vizate, prin aplicarea măsurii în mod deficitar. Totuși, informațiile cuprinse în Anuarul învățământului primar, din anul 1913, indică faptul că în cazul învățătorilor care funcționau la școlile din județul Tulcea, unul dintre motivele pentru care se transferaseră acolo îl constituise plata mai mare³⁶. Măsura se aplicase de-a lungul timpului, tocmai pentru a atrage cadre didactice din Muntenia și Moldova în noua provincie.

Teama lui Haret era aceea că lipsa cunoașterii limbii române și a îmbrățișării culturii naționale de către comunitățile minoritare atrăgea după sine înstrăinarea lor și, mai grav, apropierea de alte centre de putere, pe baza afinităților etnice și confesionale; susținea că „satele noastre eteroglotte vor continua să formeze în mijlocul țării un fel de țară străină”, pentru că „alții lucrează, în propria noastră țară, sub nasul nostru, pentru a ne înstrăina inimile supușilor noștri și a ni-i face dușmani”³⁷. Ministrul acredita astfel ideea că motivul pentru care asemenea comunități se mențineau într-o stare de izolare, de deconectare de la cultura națională comună întregului popor era acțiunea unor agenți străini, cu agende naționaliste proprii. În sprijinul afirmațiilor făcute, Haret amintea manualele și hărțile folosite în școlilele particulare bulgare din Dobrogea, despre care susținea că includeau cele două județe de la Marea Neagră în statul bulgar; totodată, acesta vorbea despre predica din bisericile „de la porțile Bucureștilor”, prin care li se reamintea enoriașilor că erau bulgari, nu români, făcând fără îndoială trimitere la comunitățile de bulgari catolici din județul Ilfov. Nu în ultimul rând, ministrul îi amintea și pe „locuitorii străini din Moldova”, formulă care îi privea cu siguranță pe ceangăi, despre care susținea că erau periodic vizitați de clerici catolici maghiari, care le întrețineau izolarea sau, cel puțin, le stopau tendința de a se integra lingvistic și cultural. Într-o singură frază, ministrul Instrucțiunii plasa pe hartă zonele direct vizate prin politicile școlare pe care avea să le legitimizeze la doar doi ani după publicarea acestui material.

În esență, ceea ce Spiru Haret susținea era intervenția cât mai rapidă a statului român prin școală în astfel de regiuni, în caz contrar ele urmând a continua să graviteze în jurul unor centre culturale străine, care contribuiau la

³⁶ *Anuarul ilustrat al corpului didactic primar din România 1913*, București, Minerva – Institut de Arte Grafice și Editură, 1913, p. 366. Este vorba despre informațiile referitoare la parcursul învățătorului Constantin Popescu, născut în anul 1864, în Turnu Măgurele, județul Teleorman, care, în anul 1913, lucra la școala din comuna Balabancea, județul Tulcea. Decizia transferului era motivată astfel: „Ca tânăr, citind că în Dobrogea învățătorii de pe timpul acela erau mai bine plătiți și localurile de școală erau mai bune ca edificiu, decât în țară, a fost atras în partea locului”.

³⁷ Spiru Haret, *Școala naționalistă*, p. 7.

menținerea particularității lor, făcând imposibilă integrarea culturală în masa poporului român. „Nu trebuie tolerat niciun moment ca copiii (*sic!*) supuși români să primească instrucția de la un personal didactic ales și numit de autorități străine de peste graniță”³⁸. Tocmai de aceea, școala publică de stat era văzută ca instituția esențială pentru atingerea unor astfel de obiective: „în loc să lăsăm școala să devină în mâna altora un mijloc de acțiune contra ideii noastre de stat și o piedică la apropierea și înfrățirea concetățenilor noștri de orice limbă, să o facem să fie din contră, un mijloc de a prepara și asigura fuziunea tuturor în același gând de iubire de țară, independent de deosebirea de origină”³⁹. Astfel că investițiile constante în personalul didactic și în sporirea numărului de grădini de copii urmau să devină prioritățile guvernului liberal; spre deosebire de alți oameni politici, care susținuseră ideea menținerii școlilor particulare pentru educația elevilor din Dobrogea cu altă origine etnică, Haret își propunea să evite prin toate mijloacele ca în rândul acestora să se perpetueze granițele de ordin lingvistic și cultural, dat fiind faptul că provincia se prezenta sub forma unui mozaic etnic: „să nu deprindem încă de mici pe Dobrogeni a trăi cu ideea despărțirii lor unii de alții”⁴⁰. Referindu-se la importanța capitală atribuită școlii de alte state naționale, ministrul taxa drept apatie lipsa de măsuri a guvernelor României, care în mod impardonabil permiseseră amestecuri din afara țării într-un sector cultural ce trebuia să se afle exclusiv sub controlul statului.

Sub conducerea sa la Ministerul Instrucțiunii aveau să se pună bazele învățământului preșcolar de stat. Că lucrurile au stat astfel, ne-o dovedește articolul redactat de T. G. Gheorghiu, institutor din Tulcea, intitulat *Școalele de copii mici (grădinile de copii)*, și inclus în volumul omagial dedicat lui Spiru Haret, cu ocazia împlinirii a 60 de ani, moment în care fostul ministru s-a pensionat din învățământul universitar. La volumul omagial publicat cu acest prilej, în anul 1911, au contribuit cu materiale profesori universitari, oameni de știință, politicieni, foști colaboratori, înalți ierarhi dar și reprezentanți ai corpului didactic, ilustrând prin materialele lor diferitele domenii din lumea școlii sau a culturii satelor, asupra cărora Spiru Haret își lăsase amprenta. Articolul său oferă o serie de informații cu privire la posibilul motiv principal al deciziei înființării celei dintâi grădini de copii. Astfel, Gheorghiu relua episodul la care făcuse referire și Spiru Haret în comunicarea din anul 1907, privind acțiunea propagandistă a comunității bulgare din Tulcea, care în școlile deținute refuza să predea limba română, iar în cadrul orelor de istorie și geografie prezenta Dobrogea ca fiind parte din Bulgaria. Mai mult decât atât, susținea institutorul, reprezentanții școlii refuzaseră să recunoască autoritatea organelor de control locale, revizorii școlari ai statului, și în calitatea lor de școală particulară să accepte organizarea unei comisii de către

³⁸ *Ibidem*, p. 8.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 3-10.

minister pentru examenele de sfârșit de an. Întreaga acțiune se încheiase prin închiderea unităților școlare, decisă de Spiru Haret la 13 octombrie 1897, măsura fiind prezentată ca un act de justiție națională.

Incidentul fusese perceput ca un semnal de alarmă de către decidenții politici de la București, sau oricum de către ministrul Spiru Haret, care înțelesese că autoritatea statală din astfel de teritorii se afla în competiție cu agenți culturali care promovau idealul național al statelor vecine. Pentru a combate astfel de tendințe, Ministrul Instrucțiunii inițiasă o politică școlară care să facă posibil dialogul și interacțiunea comunităților străine cu instituțiile statului, în acest sens școala primară și grădina de copii fiind considerate cea mai bună investiție.

Gheorghiu are meritul de a fi realizat o expunere cronologică a principalelor decizii care au privit edificarea rețelei publice de instituții preșcolare. Din textul său aflăm că în 1911, existau deja 168 de școli de copii mici, la nivelul întregii țări. Fără a relua lista cu principalele județe și numărul de grădinițe care funcționau acolo, semnalăm cifrele peste medie sesizabile în județele Dobrogei, Tulcea (51) și Constanța (49), dar și în Roman (13), Bacău (20) sau Ilfov (12). Astfel de statistici corespund într-un tot cu parcursul educatoarelor avute în vedere de acest studiu. Pentru a sublinia și mai mult rolul esențial jucat de grădinițe ca instituții de propagandă culturală și de difuzare a limbii române, autorul preciza că din cele 168 de grădini de copii, doar 13 se aflau în mediul urban, acolo unde existau asemenea instituții particulare. Astfel poate fi explicată și prevederea inclusă în legea din anul 1909, care obliga educatoarele să își înceapă cariera la sat, pe o perioadă care se putea prelungi aproape 10 ani.

Despre conducătoarele care lucrau în instituțiile finanțate de stat din mediul rural aflăm că în anul 1911 erau în număr de 156, alături de 13 conducătoare urbane și alte cinci cu statut de ajutoare. Interesul autorităților școlare privea deci comunitățile străine din mediul rural, acolo unde aceste cadre didactice erau chemate să predea limba română copiilor de vârstă mică. Totodată, observăm că și cabinetul conservator al lui Gh. Gr. Cantacuzino, prin Ministrul Instrucțiunii Mihail Vlădescu recrutase, în martie 1906, 12 conducătoare din Sibiu, absolvente de școli civile⁴¹, fapt ce indică o continuitate în materie de viziune asupra politicilor școlare la nivelul celor două forțe politice din Vechiul Regat. De altfel, după anul 1897, atunci când se înființase cea dintâi grădiniță de stat, astfel de instituții continuaseră să fie înființate între 1903 și 1910, deci și în perioada guvernării conservatoare⁴², nu

⁴¹ T. G. Gheorghiu (Institutul Tulcea), *Școalele de copii mici (grădinile de copii)*, în *Lui Spiru Haret „Ale tale dintru ale tale” La împlinirea celor șasezeci ani*, București, Inst. De Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1911, pp. 101-102.

⁴² Guvernul conservator condus de Gheorghe Gr. Cantacuzino s-a aflat la conducerea statului între 22 decembrie 1904 și 12 martie 1907. Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor*

doar a celei liberale, care îi urmase și care fusese martora votării legilor referitoare la grădinile de copii.

Principalul motiv invocat de institutor pentru a justifica această politică de înființare a unor grădinițe, promovată cu asiduitate de Spirut Haret între anii 1901-1904 și 1907-1910, era contribuția lor esențială la achizițiile de limba română, care asigurau succesul învățământului primar. În lipsa acestora, se plângea autorul, învățătorii din astfel de comune erau nevoiți să negligeze disciplinele incluse în programa școlilor primare, pentru a-i învăța pe copii principalele noțiuni de limbă română. Cu privire la scopul esențial al grădinițelor remarcă: „Cu vremea și în limitele bugetare, grădinile de copii se vor înființa treptat la orașe și sate, pe lângă toate școalele primare, ca o anexă a acestora. Atunci și scopul lor se va lărgi, astfel ca micii copilași să poată găsi acolo îngrijirile reclamate de dezvoltarea lor fizică, morală și intelectuală”. Remarcăm maniera în care sunt ordonate obiectivele grădinițelor, mai întâi cele de ordin lingvistic, iar apoi cele de tip educativ și instructiv. Institutatorul⁴³ își exprima încrederea deplină în astfel de instituții, percepute ca fiind obligatorii, în opinia sa fiind capabile „să ducă cu mai multă ușurință lupta contra ignoranței, iar în satele eteroglotte și lupta pentru o mai repede uniformizare a instrucțiunii copiilor”⁴⁴.

„Luptând cu toate greutățile inerente începutului”⁴⁵: de la primul deceniu al secolului XX la perioada interbelică

Care era însă procedura urmată de Ministerul Instrucțiunii Publice atunci când dorea să înființeze o grădină de copii? Pe baza certificatului de competență pedagogică, educatoarele erau numite în comuna vizată de minister, fiind înștiințate să se prezinte la post. Dată fiind politica de înființare a grădinilor de copii în comunitățile rurale cu populație minoritară, pentru unele educatoare prezența în sânul acestora constituia un moment dificil de gestionat; în acest sens, ilustrativă era experiența educatoarei Elena Slavici, născută în anul 1894, în București. Începând cu anul 1914 ea lucrase la grădina de copii din satul cu populație ruso-lipovenească Letea, din Delta Dunării, mărturisind în memoriul adresat Inspectoratului Școlar al Municipiului București, din anul 1941, că la momentul respectiv singurii români din sat erau învățătorul și jandarmul⁴⁶.

României de la începuturi – 1859, până în zilele noastre – 2012, Ediția a III-a, definitivă, Editura Machiavelli, București, 2013, pp. 78-79.

⁴³ După război, T. Gheorghiu avea să devină inspector școlar al Circumscripției a V-a Galați; a se vedea certificatul de vechime eliberat de această instituție și semnat de el, aflat în dosarul de pensie al Mariei Schibartz, dosar 31/1947, SMBAN, Fond ISMB.

⁴⁴ T. G. Gheorghiu (Institutor Tulcea), op.cit., pp. 97-103.

⁴⁵ SMBAN, Fond ISMB, dosar 23/1941, Fișa și memoriul nr. 16 Paraschiva Ștefanopol.

⁴⁶ Ibidem, Fișa și memoriul nr. 3 Elena Slavici. Situația ei nu era singulară, așa cum reiese din mărturia Paulinei Isvoranu, educatoare în satul Gargălăcul Mic din județul Constanța și publicată în articolul *Folosul grădinelor de copii*, în „Grădina de copii.

Dincolo de acest prim contact, în sarcina educatoarei erau lăsate toate aspectele care priveau găsierea unui spațiu potrivit activității pedagogice, o sală de clasă sau un corp de clădire disponibil, cu concursul autorităților locale. Astfel, atunci când, la 1 octombrie 1906, Ministerul Instrucțiunii Publice a decis desființarea grădiniței din comuna Prăjești, județul Bacău, transmițându-i educatoarei Maria Iscu să o reînființeze în cătunul Valea Mare din comuna Valea Seacă/Faraoani, același județ, i-a pus în vedere să predea, cu proces-verbal, întreg mobilierul grădinii de copii care se desființa, către primăria comunei Traian, urmând ca imediat să se prezinte la noul post. Acolo, împreună cu autoritatea comunală avea să caute „un local convenabil pentru instalarea școalei”, ordinul continuând astfel: „Veți face apoi un tablou cu toți copiii din acel cătun în vârstă de la 4-6 ani, din care veți alege un număr de vreo 50 cel puțin, care vor fi mai în apropiere de localul școalei, ori vor voi de bună voie a urma la această școală și cărora le veți trimite prin primărie câte un aviz de chemare; dacă veți putea prin viu grai să ademeniți copiii la școală, va fi cu atât mai bine. De urmare ne veți raporta”⁴⁷.

Indicațiile sunt ilustrative pentru mecanismul pus în funcțiune odată cu decizia de înființare a unei grădini de copii mici; dincolo de plata personalului didactic, investiția din partea ministerului era minimă. Sarcina localului era lăsată pe umerii educatoarei și autorității comunale, care era obligată să suporte costurile; materialele didactice necesare lucrului cu elevii erau realizate de tinerele cadre didactice, aceasta fiind una dintre cerințele esențiale avute în vedere la evaluarea lor. Totodată, este interesantă viziunea revizorului școlar cu privire la elevii ce urmau să fie chemați la școală; ministerul lua în calcul posibilitatea unei opoziții sau cel puțin reticențe a părinților, transmițând de aceea să fie chemați cei din apropierea școlii, pentru a nu adăuga problema distanței la argumentele ce puteau fi invocate împotriva frecventării instituției preșcolare. De asemenea, era de dorit ca educatoarea să poată convinge părinții prin discuții libere, determinându-i astfel să îi aducă pe copii la grădiniță; doar în cazul în care acest lucru se dovedea imposibil, urmând a se apela la autoritatea comunală pentru a emite avize de chemare. „Ademenirea” la care autoritățile școlare făceau referire putea îmbrăca forma unei discuții lămuritoare la biserică; lucrurile erau cu atât mai dificile, dacă luăm în calcul bariera limbii și neîncrederea funciară a populației rurale în instituțiile educative ale statului. În acest sens, relevant ni se pare faptul că până și educatoarele care funcționau în cartiere mărginașe ale Bucureștiului se confruntau cu astfel de probleme. În memoriul său

Revistă pentru educatoare și familii, a Asociațiunei conducătoarelor de grădini de copii din România”, an I, nr. 1, 1 septembrie 1906, pp. 16-18. Aceasta susținea că în afara preotului, a învățătorului și a agentului fiscal, toți ceilalți locuitori erau bulgari.

⁴⁷ Ibidem, dosar 69/1941 Maria Iscu, nenumerotat; ordinul era datat 6 octombrie 1906. Pe marginea documentului se făcea precizarea ca tot materialul didactic să fie luat de educatoare și folosit la noua școală de copii mici.

adresat Inspectoratului Școlar al Municipiului București, educatoare Elena Nicolaide⁴⁸, cadru didactic al grădiniței SONFR din Strada Floreasca, transmitea că îi strânsese cu greu pe elevi „deoarece populația cartierului nu cunoștea ce este școala și se temea să mi-i încredințeze”⁴⁹. Dată fiind distanța culturală dintre cadrele didactice și populația românească din București, ne putem imagina care era raportul care se stabilea între cele două părți atunci când în această ecuație se adăugau și factorii de natură etno-lingvistică.

În consecință, nu este surprinzător faptul că implicarea financiară a ministerului era minimă, acesta fiind de fapt coordonatorul și instanța care evalua activitatea profesională a educatoarelor, fără a investi în astfel de instituții educative mai mult decât salariul cadrelor didactice. Astfel se explică condițiile în care lucrau, la începutul carierei, educatoarele; Elena Slavici, despre care am scris mai sus, predase la finalul primului război mondial în comuna Măcin, din județul Tulcea, în cartierul turcesc. Conform mărturiei sale, condițiile în care funcționase grădina de copii fuseseră mai mult decât improprii; sala de clasă avea pământ pe jos și pentru că nu era disponibil mobilier pentru copii, cei mici erau nevoiți să stea pe rogojini. În mod evident astfel de condiții, deși puteau fi întâlnite și în București⁵⁰, erau inacceptabile; chiar și atunci când nu existau pupitre și scaune potrivite pentru statura copiilor, erau totuși aduse mese și scaune pentru elevi mai mari, folosite în școlile primare. Educatoarea afirma însă că în perioada în care funcționase acolo reușise să achiziționeze mobilier nou, mese și scaune pentru copii, cu banii strânși numai din serbări⁵¹. Detaliul ni se pare important, având în vedere că dificultățile materiale de la finalul războiului nu făcuseră decât să accentueze tendița ministerului de a fi extrem de selectiv cu instituțiile școlare spre care direcționa fondurile. În acest context, standardele și gradul de dotare al sălilor de clasă depindeau în totalitate de capacitatea și disponibilitatea educatoarelor de a se dedica grădiniței, punând astfel bazele instituționale și asigurând infrastructura necesară sistemului de învățământ preșcolar.

Nu de puține ori această implicare se traducea prin contribuții din propriul salariu la asigurarea celor necesare pentru buna funcționare a grădiniței de copii. Uneori astfel de informații erau înregistrate chiar de către inspectorii școlari, în cadrul rapoartelor de inspecție redactate; așa se întâmpla

⁴⁸ Ibidem, dosar 23/1941, Memoriul Elenei Nicolaide 32.

⁴⁹ Școala de copii mici nr. 1 „Esmeralda Manu”, din Strada Floreasca nr. 96, conform documentelor din arhiva SONFR, apud Anemarie Monica Negru, *op. cit.*, p. 213.

⁵⁰ SMBAN, Fond ISMB, dosar 58/1941 Matilda Livianu, nenumerotat. O situație similară înregistra la 19 decembrie 1914, revizorul școlar care a inspectat grădina de copii din carierul Bellu, acesta a notat că nu exista mobilier, copiii fiind așezați pe covor sau pe o bancă. Tocmai de aceea, educatoarei îi fusese pus în vedere să comande bănci și scaune, urmând ca el să obțină finanțare de la Casa Școalelor.

⁵¹ SMBAN, Fond ISMB, dosar 23/1941, nenumerotat, Fișa și memoriul nr. 3, Elena Slavici.

cu Stanca C. Sicoie, educatoare la grădina populată cu copii bulgari și turci, din comuna Esehioi, județul Constanța, care la 10 iunie 1924 era evaluată de inspectorul școlar al regiunii, în vederea examenului de înaintare. Dincolo de observațiile referitoare la activitatea de la clasă a educatoarei, acesta observa că, în ciuda faptului că mobilierul și în general starea clasei era mulțumitoare, cadrul didactic fusese nevoit să își aducă de acasă scaunul și suportase din salariul său costurile sârmei, necesare pentru împrejmuirea curții⁵². Alteori, educatoarele raportau singure, în adresele înaintate revizoratelor școlare, efortul financiar pe care îl făcuseră pentru a putea începe activitatea didactică. Astfel de lucruri se petreceau chiar și în capitală, nu doar în comune izolate din regiuni îndepărtate de centrul politic și administrativ al țării. Conform memoriului redactat de educatoarea Teodora Traianescu, în anul 1934, când începuse să funcționeze la grădina de copii nr. 10, din strada Aviator Șerban Petrescu, fusese nevoită să acopere din propriul salariu diferența de 5000 de lei, pentru plata chiriei localului de școală, primăria nedisponând de fonduri suficiente; în cel de-al doilea an situația se repetase, diferența suportată de educatoare fiind mai mică, de 2500 de lei. De abia ulterior primăria dispusese de suma întreagă pentru plata chiriei, fără a mai fi necesară contribuția educatoarei⁵³. Astfel de exemple nu reprezentau excepții⁵⁴, fiind sesizabile mai ales la nivelul memoriilor redactate chiar de educatoare, care foloseau prilejul momentelor de bilanț pentru a sublinia sacrificiile personale și implicarea directă în efortul de edificare a școlilor de copii mici, în care funcționau.

Astfel de mărturii și rapoarte evidențiază elementele care au definit procesul de înființare și dotare a grădinilor de copii, pe parcursul primelor decenii ale secolului XX, și ulterior, după primul război mondial. În primul rând, așa cum am precizat deja, întregul efort administrativ, organizatoric și, desigur, didactic era lăsat în seama cadrelor didactice⁵⁵. Acestora nu li se cerea doar să lucreze în regiuni rurale, cu populație minoritară, departe de orașele sau comunele natale, indirect, li se solicita să contribuie și financiar la dotarea

⁵² ANIC, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 148/1924, fila 448 față și verso.

⁵³ SMBAN, Fond ISMB, dosar 23/1941, nenumărat, Fișa și memoriul nr. 11, Teodora Traianescu.

⁵⁴ Ibidem, Fișa și memoriul nr. 26, Cleopatra Tălăngescu; aceasta transmitea că dincolo de eforturile de găsim, și în cele din urmă, chiar de ridicare a unui local propriu pentru grădina de copii din comuna Militari, fusese nevoită să achite personal costurile pentru curățenie.

⁵⁵ Referitor la provocarea întâmpinată de cadrele didactice din grădinițe de a preda limba română unor copii care nu o cunoșteau, la rubrica de întrebări și răspunsuri a revistei „Grădina de copii”, Elena Drăgulescu, educatoare în Cobadin, județul Constanța întreba: „Care ar fi cel mai bun mijloc de întrebuițat pentru a învăța românește pe copiii ce nu știu deloc vorbi această limbă? Și dacă e intuiția, ce e de făcut în cazul când școala este lipsită de material didactic?”; Întrebări și răspunsuri, în „Grădina de copii. Revistă pentru educatoare și familii a Asociațiunii conducătoarelor de grădini de copii din România”, an I, nr. 4, 15 octombrie 1906, p. 125.

unor astfel de instituții. Era o adevărată probă de durabilitate⁵⁶, dar mai ales de maturitate profesională și personală, fiind puse în situația de a-și folosi toate resursele de ordin afectiv și chiar material, de a-și pune în evidență buna capacitate de inter-relaționare, pentru a atrage simpatia familiilor și mai ales a copiilor. Întrebarea care se pune este de ce erau dispuse să facă asta? Cel mai probabil răspunsul are legătură cu posibilitatea unei cariere didactice, care le permitea să se bucure de beneficiile financiare și de statut pe care o asemenea profesie le implica, ele înțelegând că, după o perioadă de timp, aveau să revină în spațiul urban sau în zona de origine. Până atunci însă era nevoie să încheie stagiul obligatoriu din mediul rural, să facă față tuturor provocărilor și chiar să contribuie financiar la dotarea și organizarea sălilor de școală, cu atât mai mult cu cât și locuința lor se afla de multe ori în aceeași clădire; pentru că înțeleseseră că acest aspect era la fel de important, pentru autorităților școlare de control, ca și activitatea educativă propriu-zisă. Tocmai de aceea rețeaua instituțiilor de învățământ preșcolar s-a construit și prin contribuția directă a cadrelor didactice. Ministerul Instrucțiunii avea rolul esențial de a coordona și, prin intermediul Casei Școalelor, de a sprijini material, dotând unde și cu ce materiale didactice putea să o facă. Totuși, în ciuda faptului că rețeaua de grădinițe se construia atunci, infrastructura necesară lipsind, organele sale de control aveau pretenția de a avea rezultate, determinându-le pe educatoare să considere grădinița o întreprindere personală, de al cărei bun mers aveau sarcina să se ocupe îndeaproape, asumându-și întru totul responsabilitatea menținerii ei funcționale.

Între Dunăre și Marea Neagră: spațiu geografic și realități etno-culturale

Dacă până acum am conturat tendințele generale care au privit învățământul preșcolar din Vechiul Regat, fiind vorba în esență despre deceniul de dinainte de primul război mondial, vom analiza în continuare evoluția spațiului cuprins între Dunăre și Marea Neagră, începând cu momentul integrării Cadrilaterului și până la mijlocul anilor 1920, după unirea Basarabiei cu regatul României. Realizăm acest decupaj temporal și spațial ca urmare a parcursului multor educatoare, parcurs care pare să fi trecut prin Dobrogea, sudul Dobrogei și apoi prin sudul Basarabiei. Tendința de a urma această rută este evidentă mai ales în cazul educatoarelor născute în orașele de la Dunăre, așa cum vom vedea în continuare.

⁵⁶ Exact acest aspect al dificultăților de toate felurile este surprins în răspunsul publicat de redacția revistei Grădina de copii, scrisorii expediate de o educatoare pe nume Jenny, care lucra în comuna Asarlâc, județul Constanța. „Primit scrisoarea”, notau redactorii; „ne bucurăm de voința ce o ai de a înfrunta orice neajunsuri. Așa e bine; tineretul nu trebuie să se descurajeze. Al lor e viitorul. Sus inima, cu credință în D-zeu. Mai scrie”. Poșta redacției și administrației, în ibidem, an 1, nr. 3, 1 octombrie 1906, p. 95.

Despre situația Cadrilaterului și modul în care a fost atașat României am scris în altă parte⁵⁷, și nu vom relua observațiile făcute deja. Remarcăm doar faptul că principala lege referitoare la grădinile de copii elaborată de Partidul Conservator a fost adoptată în iulie 1913; deloc surprinzător, ea a privit examenul de capacitate și definitivat pentru conducătoarele de grădini de copii. Articolele acesteia au clarificat modul în care aveau să se organizeze astfel de probe și programa ce trebuia cunoscută⁵⁸. Fără să o spună explicit, legea indica efortul Ministerului Instrucțiunii de a crește numărul cadrelor didactice care lucrau în învățământul preșcolar, tocmai pentru că o nouă provincie cu populație străină fusese atașată României, în care după modelul Dobrogei trebuia extinsă nu doar administrația românească, ci și limba română.

Mai mult decât atât, deși am adus în discuție contractele speciale încheiate de Ministerul Instrucțiunii cu cadre didactice recrutate pentru a lucra cel puțin șapte ani în Cadrilater, nu am avut certitudinea că salarizarea acestora era diferită. O avem acum, pe baza unui document păstrat în dosarul de pensie al conducătoarei Olga Petritopol. Conform deciziei de numire emisă de minister, în noiembrie 1913, în urma solicitării educatoarei de a fi detașată de la grădina de copii din Cerna, județul Tulcea, la grădina de copii din Bazargic/Dobrici, în județul Caliacra, aceasta era anunțată că urma să primească „un spor de 50% asupra salariului bugetar”⁵⁹. La momentul respectiv, la conducerea statului se afla guvernul conservator al lui Titu Maiorescu, ministru al Instrucțiunii Publice fiind juristul Constantin G. Dissescu, cel care patronase votarea legii privind organizarea examenelor de capacitate și definitivat pentru conducătoarele de grădini de copii. Cabinetul lui Maiorescu avea să fie înlocuit de cel liberal în anul următor. Documentele indică, așadar, o coordonare a acțiunilor celor două forțe politice din Vechiul Regat, mai ales cu privire la astfel de politici școlare și culturale, cu rol esențial în integrarea noii provincii. Totodată, remarcăm faptul că introducerea așa-numitului „spor eteroglot” convenit cadrelor didactice din învățământul primar, care lucrau în județele cu populație minoritară consistentă din noile provincii, după primul război mondial, nu a fost de fapt o inovație⁶⁰; astfel de stimulente financiare se pare că au fost pentru prima

⁵⁷ Camelia Zavarache, *op.cit.*, pp. 5-35.

⁵⁸ Regulament pentru ținerea examenului de capacitate și definitivat a conducătoarelor școalelor de copii mici (grădini de copii), în „Monitorul Oficial”, nr. 88, sâmbătă, 20 iulie/2 august 1913.

⁵⁹ SMBAN, Fond ISMB, dosar 130/1947, Olga Petritopol, nenumărat.

⁶⁰ Așa numitul „spor eteroglot” era acordat celor care lucrau în județele cu populație minoritară incluse în articolul 159, din legea învățământului primar și normal primar, votată în anul 1924 de cabinetul liberal. *Lege pentru învățământul primar al statului (Școale de copii mici, școale primare, școale și cursuri de adulți, școalele și clasele medico-pedagogice pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul normal-primar*, Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, Adunarea Deputaților

dată acordate învățătorilor veniți din Muntenia și Moldova pentru a lucra în Dobrogea⁶¹.

Despre importanța Dobrogei și a zonei sale de sud stau mărturie dosarele care se păstrează în arhiva Ministerului Instrucțiunii, din anul 1919⁶²; ele privesc ordinul de revenire la post adresat cadrelor didactice din învățământul preșcolar, primar și secundar, prin care erau chemate să se prezinte la școlile în care lucraseră înainte de evacuarea celor două provincii. Cu acest prilej, ministerul a făcut un efort financiar semnificativ, decontând cheltuielile de transport ale cadrelor didactice aflate în această situație, printre care s-au aflat și numeroase educatoare.

O viață în slujba școlii: „Rog pe bunul Dumnezeu să-mi dea puterea ca până la sfârșitul carierei mele să pot fi de folos țării și școlii românești”⁶³

Însă cu adevărat revelatoriu pentru relația dintre spațiul geografic avut în vedere și categoria profesională a conducătoarelor de grădini de copii, în calitatea lor de mediatore între comunitățile minoritare care îl locuiau și obiectivele culturale și lingvistice ale ministerului, este parcursul profesional al educatoarei Irina Bujoreanu. Născută la 13 octombrie 1879, ca Raina Ivanov (Ivanof⁶⁴), într-o familie din orașul Galați, aceasta a absolvit patru clase profesionale, în anul 1897. Și-a început cariera ca învățătoare suplinitoare în comuna Cerna, din județul Tulcea, în anul 1899. Din anul 1901, avea să fie mutată tot ca suplinitoare la școala din Balabancea, același județ, trecând ulterior pe la școlile din Somova și Caraorman. În anul 1908 avea să se căsătorească cu institutorul Gheorghe Bujoreanu, schimbându-și numele în Irina Bujoreanu. De abia la finalul anului 1914, aceasta avea să fie numită conducătoare cu titlu provizoriu la grădina de copii din Visichioi, județul Durostor, după ce trecuse examenul de capacitate care îi permitea să lucreze în învățământul preșcolar. Copia de pe ordinul emis de Ministerul Instrucțiunii cu privire la promovarea examenului, necesar pentru a preda în grădini de copii, era formulată în termenii următori „Având în vedere rezultatul examenului de capacitate pentru obținerea certificatului de aptitudine pedagogică în conducerea grădinilor de copii, în Cadrilater”; textul dovedește faptul că orientarea spre acest tip de învățământ s-a făcut pe fondul nevoii Ministerului Instrucțiunii de a mări personalul disponibil pentru grădinițe, în contextul integrării Cadrilaterului în regat, cu atât mai mult cu

Sesiunea ordinară prelungită 1923-1924, Ședința de vineri 20 iunie 1924, în „Monitorul Oficial”, nr. 110, 29 iulie 1924.

⁶¹ A se vedea nota 36, despre învățătorii din județul Tulcea.

⁶² ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosare 505/1919, 506/1919, ff. 792-806, 822-823.

⁶³ SMBAN, Fond ISMB, dosar 23/1941, nenumărat, Fișa și memoriul nr. 32, Elena Nicolaide.

⁶⁴ Din punct de vedere al originii etnice ne este imposibil să precizăm dacă provenea dintr-o familie rusă sau bulgară.

cât Bujoreanu lucrase în comunități rurale cu populație mixtă, așa cum fusese satul Balabancea, acolo unde alături de români locuiau turci, cerchezi, tătari și populație rusofonă. Totodată, reorientarea spre învățământul preșcolar aducea oportunitatea încadrării ei ca titulară, chiar dacă provizorie, după deceniul în care lucrase ca suplinitoare.

Evacuarea Dobrogei și a părții ei de sud aveau să o determine să se stabilească în județul natal, fiind numită la post în Târgul Berești; comuna era locuită de o comunitate consistentă de evrei. Parteneriatul dintre autoritățile școlare și cadrele didactice retrase în Moldova, reiese din decizia de numire emisă de Revizoratul județului Covurlui. „Vă veți prezenta imediat la post și veți căuta ca cu orice sacrificiu să faceți ca școala să funcționeze anul acesta. Ne dăm sama de toate greutățile ce le veți întâmpina cu privire la local, mobilier, cărți, rechizite etc. De d-v depinde însă totul. Trebuie să puneți acum mai mult ca oricând tragere de inimă, însuflețire și adevărată dragoste de țară pentru a învinge toate greutățile. Inițiativa și energia d-v sunt puse acum la încercare și nu mă îndoiesc de reușită. Cu Dumnezeu înainte și cu dragoste de țară, vă urăm spor la munca grea pentru anul școlar ce începeți”⁶⁵. Documentul purta semnătura revizorului T. Gheorghiu, același institutor din Tulcea, la al cărui articol am făcut deja referire și ștampila revizoratului, datată 12 octombrie 1917⁶⁶. Am ales să includem integral textul pentru a arăta că parteneriatului care se stabilise între autoritățile școlare și cadrele didactice din învățământul preșcolar își menținea valabilitatea; războiul și situația grea generată de refugiul din Moldova, precum și prioritizarea învățământului elementar impusă de contextul dificil traversat, schimbaseră doar cadrul, nu și termenii contractului încheiat între cele două părți.

Declanșarea războiului și refugiul care i-a urmat avea să îi schimbe Irinei Bujoreanu traseul profesional; după detașarea la școala din Târgul Berești, începând cu anul 1919, deci atunci când Ministerul Instrucțiunii transmitea cadrelor didactice din Dobrogea și Cadrilater să revină la posturile pe care le deținuseră, Irina Bujoreanu avea să se detașeze de la grădina de copii din comuna Visichioi, județul Durostor, la cea din orașul Bolgrad, județul Ismail. Transferul acesteia avea să fie realizat în anul 1921, după ce educatoarea a trecut examenul de definitivat.

Dosarul său de pensie include trei procese verbale de inspecție dintre anii 1915-1916, din perioada în care Irina Bujoreanu a funcționat la grădina de

⁶⁵ SMBAN, Fond ISMB, dosar 110/1938, dosarul de pensie al Irinei Bujoreanu, nenumerotat.

⁶⁶ Cătălina Mihalache vorbește despre o pedagogie militant-identitară cultivată de elitele naționale în rândul cadrelor didactice, înainte și în timpul războiului; Cătălina Mihalache, *Școala românească: confruntări, mize, supraviețuiri (1916-1918)*, în Cătălina Mihalache, Nicoleta Roman (editori), *Copilării trecute prin război. Povești de viață, politici sociale și reprezentări culturale în România anilor 1913-1923*, Iași, Editura Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2021, pp. 258-263.

copii din Visichioi, județul Durostor. Toate trei indică interesul revizorului pentru activitățile de învățare realizate de educatoare cu elevii, ale căror rezultate se aflau expuse în sala de clasă, cât și pentru dialogul stabilit cu aceștia. Totuși, cu prilejul inspecției realizate în aprilie 1915, revizorul Petrescu notase: „Cu acești copii poți convorbi asupra a orice, căci e plăcut modul corect în care se exprimă. Știu să spună și de România, al cărui chip e făcut din hârtie colorată și pusă pe perete. E țara iubită a lor și de aceea îi cântă cu atâta drag *Românească-i țara mea*”⁶⁷. Comentariile despre etnia copiilor lipsesc din celelalte două procese verbale de inspecție, în care același revizor făcea mai degrabă referiri generale la modul în care cei mici „au dat răspunsuri precise, cu curaj și vioiciune”⁶⁸. Situația poate fi pusă pe seama dorinței de a arăta relevanța acestui tip de învățământ pentru extinderea limbii române în rândul elevilor bulgari, fără a face din asta unicul lor scop; cu atât mai mult cu cât pregătirea elevilor pentru școala primară nu se reducea doar la achizițiile de limbaj. Dincolo de orice alt tip de obiective de ordin cultural, lingvistic și național, grădinile de copii erau instituții de educație potrivite pentru micii elevi, iar activitățile de la clasă și afecțiunea dintre ei și cadrul didactic erau repere importante avute în vedere de organele de control.

Deosebit de relevante ni se par, de aceea, mențiunile referitoare la lecturile pedagogice ale Irinei Bujoreanu printre care, în aprilie 1915, se număra *Metoda pedagogiei științifice*, scrisă de Maria Montessori, precum și faptul că în mai 1916, cu prilejul inspecției efectuate, revizorul Petrescu notase că o găsisese pe conducătoare împreună cu clasa de copii în pădurea de lângă grădiniță, pentru desfășurarea lecției. Lucrarea la care făcea referire revizorul fusese publicată la Iași, în anul 1913, fiind o traducere realizată de către institutorul Constantin V. Buțurescu, care, în prefața ediției, reiterea aprecierea pentru autoare, aducând în discuție corepondența purtată cu aceasta și părțile noi pe care i le trimisese, pentru a le publica în volum. Astfel, conform mărturiei aceluiasi institutor, traducerea sa includea elemente noi, care nu puteau fi întâlnite nici în ediția italiană, din anul 1909, nici în versiunea din franceză, realizată de H. Gailloud, sub patronajul Institutului Rousseau din Geneva⁶⁹. Remarcăm astfel rapiditatea cu care comunitatea institutorilor din România prelua și difuza lucrările personalităților care dădeau tonul în domeniul pedagogiei, la nivel european.

Chiar dacă Bujoreanu ar fi amintit lucrarea Mariei Montessori pentru a-l impresiona pe revizor, fără să o fi parcurs, simplul fapt că o cunoștea indică gradul de modernitate asociat învățământului preșcolar. Mai mult decât atât,

⁶⁷ Ibidem, Proces verbal nr. 2, din 17 aprilie 1915, nenumărat.

⁶⁸ Ibidem, Copie după procesul verbal nr. 7, din 13 mai 1916.

⁶⁹ Dr. Maria Montessori, *Metoda pedagogiei științifice aplicată la educația copiilor mici*, din italienește de Constantin V. Buțurescu, Ediția a III-a, București, Editura Cartea Românească, 1922, pp. 5-6.

orele în aer liber reprezentau prilejuri de cunoaștere și de joacă neîngrădită, fiind recomandate ca ultimele tendințe ale pedagogiei europene în publicațiile de specialitate⁷⁰. Ele dovedeau experiența didactică a Irinei Bujoreanu și în cele din urmă asigurau reușita activității pe care o desfășura într-o provincie proaspăt integrată, cu elevi proveniți din rândul comunității bulgare rurale, despre care putem presupune că nu manifestau un interes deosebit pentru o astfel de instituție sau pentru oferta educațională a statului român.

Mărturia ciobanului muscelan Nicolae S. Șucu, ajuns în sudul Dobrogei, cu câțiva ani înainte de a fi integrat în regatul României, despre populația din satele bulgare reflectă o societate rurală profund arhaică și cu evidente tendințe violente⁷¹. Observațiile bărbatului fugit peste Dunăre, pentru a nu efectua serviciul militar, pun totodată într-o nouă lumină decizia revizorului Petrescu, din aprilie 1915, de a-i acorda Irinei Bujoreanu un premiu în valoare de 30 de lei; exprimându-și încrederea că, deși modestă, suma reflecta aprecierea pentru „învățătorul care trecând peste toate greutățile, se trudește să răspândească prin orice mijloc cultura națională, dragostea de limba și patria noastră în acest teritoriu”⁷², gestul cu valoare simbolică dovedea munca rodnică a conducătoarei. Decizia indica obiectivul final al tuturor activităților desfășurate la clasă de către educatoare, integrarea lingvistică și culturală a comunității școlare în cadrul celei naționale românești.

Detașarea la grădinița nr. 2 din orașul Bolgrad, județul Ismail, avea să deschidă o nouă etapă în cariera didactică a Irinei Bujoreanu. Sudul Basarabiei, așa numitul Bugeac, se prezenta sub forma unui mozaic etnic și confesional impresionant; alături de moldoveni, ruși, evrei, turci, germani, elvețieni și, mai ales, bulgari, fuseseră colonizați acolo, începând cu secolul al XVIII-lea, până în secolul al XIX-lea. Despre importanța prezenței acestora în sudul Basarabiei, diferiți autori aveau opinii diametral opuse. Un exemplu era

⁷⁰ Victoria Petrescu-Heroiu, *Dați copiilor mai mult soare și aer – Sfaturi pentru toți învățătorii*, în „Copilul. Revista mamelor și educatoarelor (îngrijirea, educația și protecția copiilor de 3-7 ani)”, an III, nr. 10, iunie 1936, pp. 5-6. Școlile în aer liber au rămas un obiectiv important pe agenda formatorilor de opinie din domeniul pedagogiei preșcolare.

⁷¹ Comentariile prietenului autorului ilustrează un mediu social lipsit de reflexele sociale specifice modernității: „Mi-a spus că s-a căit mult că a venit în Bulgaria, și că oamenii din Bulgaria sunt sălbatici, neduși la biserică, cum e vorba românului, încăpățânați, crede (sic!) numai în ciomag”. În cele din urmă, modul în care același prieten avea să își piardă viața, fiind ucis de un sătean, și lăsat în sat trei zile, înainte ca autoritatea juridică și medico-legală să se prezinte, pentru a efectua ancheta și a urma demersurile dispuse de lege în astfel de cazuri, dovedesc relevanța observațiilor tânărului. Nicolae S. Șucu, *Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război 1908-1918*, ediție de Daniel Cain, București, Editura Humanitas, 2017, pp. 104, 107-110.

⁷² SMBAN, Fond ISMB, dosar 110/1938, dosarul de pensie al Irinei Bujoreanu, Copie adresă 21 aprilie 1915.

acela al deputatului de Cetatea Albă, Liviu Marian care, în anul 1920, publica o lucrare în care sublinia contribuția coloniștilor germani la dezvoltarea economică a sudului Basarabiei, evaluând în același timp în termeni profund depreciativi prezența popoarelor slave din zonă⁷³. Comentariile tendențioase pot fi însă puse pe seama emoției naționale puternice, încercată de clasa politică românească și din provinciile nou integrate, la finalul războiului. Cu toate acestea, poziția sa nu poate fi însă ignorată, cu atât mai mult cu cât el făcea parte din forul legislativ al statului român, de curând unificat. Observăm astfel importanța atribuită limbii române în procesul de integrare culturală și națională a noilor teritorii.

Date de ordin statistic referitoare la cea mai consistentă minoritate din regiune, cea bulgară, întâlnim în lucrarea lui D.N. Mincev, publicată în anul 1938. Conform cifrelor avansate, coloniștii bulgari ar fi întemeiat în zonă 70 de sate și două orașe, Bolgrad și Comrat, prezența acestora fiind sesizabilă și în alte orașe ale Basarabiei, precum Cetatea Albă, Chișinău, Chilia, Ismail, Reni, Tighina sau Vâlcov⁷⁴. Același autor evidenția rețeaua de școli primare înființate în satele de bulgari, până la mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când cele trei județe din sudul Basarabiei aveau să fie atașate Principatului Moldovei; mai mult decât atât, în orașul Bolgrad funcționau două școli primare și două secundare cu limba de predare bulgară. În perioada administrației românești, avea să se înființeze Școala Centrală bulgară devenită ulterior Liceul de băieți din Bolgrad, despre care autorul afirma că s-a transformat într-un centru de cultură atractiv nu doar pentru comunitatea bulgară din Basarabia, ci și pentru cea din statul bulgar⁷⁵.

Astfel se prezenta situația atunci când Irina Bujoreanu și-a început activitatea didactică în orașul Bolgrad, în anul 1919; pe baza lucrărilor aduse în discuție mai sus, două realități sunt sesizabile ca fiind definitorii pentru regiune. Pe de-o parte, remarcăm prezența consistentă a comunității bulgare și rețeaua de școli pe care aceasta o edificase în oraș, alături de cosmopolitismul tipic zonei. În al doilea rând, este evidentă opinia clasei politice centrale și locale cu privire la importanța extinderii limbii române în regiune. Prezența

⁷³ Liviu Marian, *Coloniștii nemți din Basarabia. Considerații istorice, politice și etnografice*, Tipografia Providența, București, 1920, pp. 13-14. Autorul, despre care aflăm că era deputat de Cetatea Albă, acolo unde se aflau concentrați de altfel marea majoritate a coloniștilor germani, avea însă o atitudine profund depreciativă cu privire la populația slavă care fusese colonizată în zonă de fosta putere țaristă, despre care afirma: „în năzuința ei dușmănoasă de a distruge caracterul moldovenesc al Basarabiei răpite la 1812, fosta stăpânire a țărilor ruși a deportat sute și mii de moldoveni în interiorul Rusiei și a adus în schimb în Basarabia alte naționalități, de preferință slave: ruși, ucrainieni (sic!), bulgari, cazaci, lipoveni, împestrișând pământul nostru dintre Prut și Nistru cu zeci de limbi noi, menite a înabuși cu glasul lor pe cea băștinașă, moldovenească”.

⁷⁴ D.N. Mincev, *Bulgarii din Basarabia de sud*, s.l., 1938, pp. 5-11.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 35-42.

educatoarei era de aceea necesară și se justifica nu doar prin prisma obiectivelor de ordin lingvistic vizate de statul român, prin politicile școlare decise înainte de război și continuate după realizarea unirii; ea era o consecință a rezultatelor pe care Bujoreanu le obținuse în Cadrilater, cu elevii bulgari din comuna Visichioi, precum și al efortului depus pentru învățământul elementar în timpul războiului. Totodată, ne întrebăm dacă nu cumva, în cazul ei, faptul că provenea dintr-o familie cu origine slavă, de ruși sau bulgari, cunoscând cu siguranță una din cele două limbi de acasă, nu constituise un avantaj important în relația cu comunitățile rurale în care lucrase, chiar dacă acest aspect nu este menționat de niciun document oficial.

Dincolo de acest amănunt, trebuie remarcat faptul că rapoartele de inspecție redactate începând cu anul 1920, care privesc activitatea didactică de la grădina de copii nr. 2 din Bolgrad, prezintă un cadru didactic desăvârșit. Revizorii și inspectorii care au vizitat clasa Irinei Bujoreanu și-au afirmat admirația pentru modul în care sala era împodobită⁷⁶, lucrările copiilor fiind expuse pe pereți, pentru afecțiunea față de copii și bucuria cu care își făcea meseria și, în general, pentru bogăția de resurse pe care educatoarea le folosea, pentru a-i antrena pe cei mici în diferite activități de învățare. Din astfel de procese verbale nu lipseau nici observațiile referitoare la progresul înregistrat cu privire la cunoașterea limbii române; „cu acești copii m-am putut înțelege destul de bine românește, ceea ce denotă că d-na Bujoreanu a muncit și muncește”, nota inspectorul școlar Gh. Andronic, la 16 martie 1920⁷⁷.

Doi ani mai târziu, un alt reprezentant al corpului de control avea să includă observații detaliate cu privire la originea etnică a copiilor și la nivelul de cunoaștere a limbii române. Inspectând școala la 11 decembrie 1922, bărbatul nota între altele că atunci când intrase în clasă, elevii fredonau cântecul „Sunt român”, fapt care avea să îl impresioneze, determinându-l să scrie cu emoție: „execuțiunea acestui cântec drăgălaș care fură pe nesimțite sufletele acestor odrasle de origine bulgară, rusă, găgăuță (*sic!*) și alte neamuri”. Mai mult decât atât, referindu-se la ritmul în care cei mici asimilasera noțiunile de limba română, bărbatul remarcă: „toți copiii care, la venirea lor la grădină, nu știau o boabă românească au început a vorbi clar și corect frumoasa noastră limbă și te miri de răspunsurile lor date într-o limbă curată și perfect românească. Munca depusă de d-na Bujoreanu este admirabil

⁷⁶ Despre importanța atribuită decorării sălilor de clasă pentru dezvoltarea gustului pentru frumos al elevilor a se vedea *Decorațiunea sălilor de clasă*, redactat de institutoarea Elisa Al. Alexandrescu, și publicat în „Educația. Revistă pentru școală și familie”, an III, nr. 1, ianuarie 1920, pp. 18-22.

⁷⁷ SMBAN, Fond ISMB, dosar 110/1939, dosarul de pensie al Irinei Bujoreanu, nenumerotat, Proces verbal nr. 2, 16 martie 1920.

apreciată de întreaga populațiune a Bolgradului și toți se întrec a-și da copii la aceasta pentru ca să învețe frumoasa noastră limbă românească”⁷⁸.

Comentariile revizorului trebuie însă puse în context, dat fiind momentul în care școala era inspectată; apropierea de data de 1 decembrie făcuse ca toate activitățile, jocurile și cântecele lucrate cu cei mici să graviteze în jurul sărbătorii unirii din anul 1918. Totuși, bărbatul expunea direct obiectivul final al grădiniței, care nu viza doar transmiterea limbii române, ci și integrarea culturală a celor care o învățau. În asta consta, de fapt, flexibilitatea învățământului preșcolar, care îmbina în proporție egală atât activitățile de învățare și ludice, jocurile și dansurile tipice vârstei, cu obiectivele pe termen lung ale politicilor școlare naționale, ce priveau procesul de integrare culturală și lingvistică.

Totodată, afirmația conform căreia educatoarea era cunoscută în oraș și dorită de părinții bulgari pentru a le învăța copii limba română, trebuie abordată critic. Fără îndoială că experiența Irinei Bujoreanu o recomanda drept un cadru didactic dezirabil, însă este greu de crezut că studiul limbii române era elementul care îi atrăgea pe părinți. Asta cu atât mai mult cu cât exista o rețea de școli particulare care aparțineau comunității bulgare, disponibilă pentru copii, chiar dacă poate nu și la nivel preșcolar. De aceea, suntem de părere că varianta plauzibilă este că părinții apreciau activitățile de învățare și relația de apropiere dintre conducătoare și copii, dat fiind faptul că era vorba despre o pătură urbană cosmopolită, interesată ca cei mici să aibă acces la astfel de instituții educative și de socializare de inspirație occidentală.

Până în primăvara anului 1930, atunci când era înregistrată ultima inspecție efectuată de organele de control la grădinița nr. 2 din Bolgrad⁷⁹, părerile celor care au evaluat-o pe Irina Bujoreanu au rămas unanim apreciative la adresa calității activității sale didactice și, mai ales, în privința succesului pe care l-a înregistrat în predarea limbii române copiilor bulgari. Cel de-al doilea rezultat a fost catalogat drept efortul unei „bune românce”, pentru care a primit mulțumiri și laude de-a lungul anilor în care a servit în oraș.

Suntem de părere că o astfel de manieră de a evalua cariera cadrelor didactice din învățământul preșcolar, cel puțin a celor care prezentau o adevărată chemare pentru lucrul cu copiii de vârstă mică, era legată direct de modul în care profesia de conducătoare era definită. Atât autoritățile de control, cât și titularele par să se fi raportat la această profesie dintr-o perspectivă cvasi-patriotică, percepend-o ca având o contribuție esențială la progresul școlii și mai ales al națiunii române. O astfel de percepție era

⁷⁸ Ibidem, Proces verbal nr. 5, 11 decembrie 1922.

⁷⁹ Ibidem, Proces verbal nr. 12, 28 mai 1930, inspecția de gradul I.

justificată dacă avem în vedere faptul că prin munca lor contribuiau la mult dorita unificare culturală⁸⁰, ce trebuia să îi urmeze celei politice.

Alături de Irina Bujoreanu, o serie de alte educatoare au avut un parcurs profesional similar; dosarele de pensie ale Aurorei Teodorescu, Anei Englezu, Olgăi Petritopol sau Maria T. Schibaț indică același parcurs triangular, care a pornit din Dobrogea, trecând prin Cadrilater și apoi, în anii de după război, prin sudul Basarabiei, fără însă a se opri acolo. Cariera lor indică faptul că pentru cadrele didactice destoinice, zona delimitată de Dunăre și Marea Neagră, prin cosmopolitismul specific și prin mozaicul etnic pe care l-a prezentat, le-a servit drept cadru pentru parcurgerea cu succes a unui *cursus honorum* tipic învățământului preșcolar. În același timp, această mișcare triangulară pare să fi fost generată și de originea cadrelor didactice recrutate din zona de nord a Dobrogei și din orașele românești de la Dunăre.

Concluzii

Articolul a urmărit modul în care s-a edificat învățământul preșcolar public, începând cu primul deceniu al secolului XX, pornind de la analiza dosarelor de pensionare ale educatoarelor care s-au retras din activitate din București, înainte și în timpul celui de-al doilea război mondial. Am dorit să evidențiem principalele zone avute în vedere de autoritățile școlare atunci când au decis înființarea unor grădinițe și rolul atribuit acestor instituții de către Spiru Haret, odată cu votarea legilor referitoare la organizarea grădinilor de copii. Redactându-l, am putut constata, pe de-o parte, continuitatea de la nivelul deciziilor din acest plan între Partidul Liberal și cel Conservator și, totodată, existența unor stimulente de ordin financiar acordate cadrelor didactice din învățământul primar din Dobrogea și preșcolar din Cadrilater, cu mult înainte de a fi introduse în lege, în anul 1924. Dar poate cel mai important obiectiv pe care l-am avut în vedere a fost acela de a cunoaște și înțelege parcursul profesional al cadrelor didactice care au servit în instituțiile preșcolare. Dincolo de retorica apostolatului promovată de autoritățile școlare, personalul feminin care a servit în grădinile de copii ale statului a fost partenerul Ministerului Instrucțiunii în efortul de a școlariza și difuza limba română și cultura națională în rândul comunităților minoritare

⁸⁰ Prezentând importanța legii învățământului primar și normal primar adoptată de guvernul liberal în iulie 1924, prim-ministrul Brătianu sublinia cele două obiective avute în vedere de guvern: „nevoia de a răspândi cât mai repede și cât mai profund cultura în pătura de jos a poporului” și „faptul că neamul românesc, trăind atâtea veacuri sub stăpâniri străine, a fost supus unor influențe culturale deosebite, cari au lăsat urme adânci în structura noastră sufletească și au creat condițiuni de viață, cari au slăbit conștiința națională”. *Activitatea corpurilor legiuitoare și a guvernului de la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926. Dare de seamă înfățișată de d-l Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri*, Editura Cartea Românească, București, 1926, pp. 27-28.

din provinciile nou integrate. Rețeaua de grădinițe s-a construit nu doar ca urmare a deciziei politice și a demersurilor din plan legislativ inițiate de un guvern sau altul, ci și datorită lor și efortului pe care l-au depus pentru a-și face meseria. Tocmai de aceea acest studiu constituie o încercare de a le restitui anvergura profesională, prin discutarea parcursului lor fiind puse în lumină tenacitatea și dăruirea de care au dat dovadă în calitatea lor de cadre didactice, asupra cărora s-a așternut în mod nemeritat uitarea.

În cea de-a doua parte a studiului am corelat obiectivele de ordin lingvistic și cultural, atribuite învățământului preșcolar, cu spațiul geografic delimitat de Dunăre și Marea Neagră, fiind vorba despre zona Dobrogei, a Cadrilaterului și despre sudul Basarabiei. Am realizat acest decupaj pornind de la traseul triangular identificat pe baza parcursului profesional al unor educatoare, care au lucrat la începutul carierei în toate cele trei regiuni. Spațiu al liminalității prin excelență, aflat mereu la marginea imperiilor și la intersecția culturală dintre Orient și Occident, acest culoar și-a menținut caracterul multi-etnic, multi-confesional și multi-cultural justificând astfel, în opinia decidenților politici români, nevoia instituțiilor preșcolare.

FROM ONE WORLD TO ANOTHER. PRESCHOOL EDUCATION IN ROMANIA IN THE FIRST DECADES OF THE 20TH CENTURY

Abstract: This article analyses the efforts made by the political class in the Old Kingdom of Romania to create public pre-school institutions, as a part of the cultural homogenization and the nation-building process. Drawing from the retirement files of the kindergarten teachers who started working during the first decades of the twentieth century in foreign communities, the study reveals their professional trajectories and the school policies they were expected to follow in working with small children.

The second part of the article argues that there was a connection between the ethnically diverse geographical area located between the Danube River and the Black Sea and the important cultural role played by kindergarten teachers. Including provinces such as Dobruja, Cadrilater and the Southern part of Bessarabia this area was defined by a mixed population, with different ethnic origins, confessional and cultural backgrounds. It was therefore perceived as in need of cultural and linguistic nationalization, thus being intimately linked with the career paths of some of the kindergarten teachers analysed in this study.

Key words: Twentieth century Romania, kindergarten teachers, minority communities, school policies, pedagogy.